

УДК [322:329.11](477.83/.86)(091). 18/19" (043.3)

У.П. Кошетар, канд. істор. наук, доц.

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОБУТНОСТІ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Гуманітарний інститут Національного авіаційного університету

На основі аналізу творів українських консерваторів розглядаються політичні та релігійні аспекти ідеології українського консерватизму як чинника збереження національної самобутності в умовах інформаційного суспільства.

Вступ

Явище «інформаційне суспільство» відображає об'єктивну тенденцію нового етапу еволюційного розвитку цивілізації, що пов'язаний з упровадженням інформаційних і телекомунікаційних технологій. Розповсюдження зазначених технологій спричиняє якісні зміни державних структур, інститутів громадянського суспільства, економічної та соціальної сфери, науки і освіти, культури та стилю людей.

Глобальні зрушення, що відбуваються в останні десятиліття в економічній та соціальній сфері, формування інформаційного суспільства і комунікаційних технологій створюють нові завдання перед світовим співтовариством. У цих умовах зростає роль вищої освіти. Вища освіта і наука є важливими чинниками суспільного розвитку, національних та загальносвітових пріоритетів. Вони виступають компонентом культурного, соціального та економічно стабільного розвитку осіб, співтовариств, націй. Якісні зміни в освіті та науці спричинені зростанням частки інформаційно-комунікативних технологій, створенням глобального інформаційного простору. Останнє забезпечує ефективну інформаційну взаємодію людей та їх доступ до світових інформаційних ресурсів.

Освіта інформаційного суспільства ґрунтується на сучасних інформаційних технологіях, глобалізації змісту освітнього процесу, орієнтується на системність дисциплін, що викладаються, на культурний і духовний розвиток людини. Головним принципом світогляду сучасної людини є інтерсуб'єктивність, що є чинником забезпечення консолідації суспільства на основі збереження цілісності суспільно-політичного, економічного та культурного життя. У зв'язку з цим виокремимо технологію освітньої діяльності: утворення соціального інтерсуб'єкта (реалізація досягнень гуманітарних та соціальних наук у галузі формування і розвитку соціальної структури суспільства, культурологічних, ідеологічних, інформаційних соціальних технологій, соціального менеджменту).

Постановка проблеми

Поняття «консерватизм» – одне з найскладніших в сучасному політичному житті. ХХ століття репрезентувало декілька шкіл політичної філософії (Велика Британія, Франція, Україна тощо), що вкорінювали консервативну ідеологію з огляду на державну національну специфіку. Відповідно були відмінними методи втілення в життя консервативних засад.

У сучасній Україні консервативна ідеологія переважно є предметом наукового дискурсу. Постає

питання організації «практичного боку», а саме реалізації фундаментальної спадщини вітчизняної консервативної школи в політичному та суспільному житті. Зазначене актуалізує поєднання зусиль українських науковців та освітян для пропагування ідеології українського консерватизму (спираючись на теоретичну спадщину українських консерваторів В.Липинського, О.Назарука, С.Томашівського, В.Залозецького та практичну діяльність УГКЦ в Галичині на початку ХХ ст.). Останнє доцільно запроваджувати під час вивчення відповідних тем з української філософії, політології, релігієзнавства, використовуючи системний підхід. Це дає змогу розглядати зв'язки та цілісність складних об'єктів. Одночасно ціле (система консерватизму) визначається якостями елементів (складових ідеології консерватизму), а елементи визначаються цілим та в межах цілого набувають функціонального пояснення. Використовують такі операції: вивчення предмета (системи консерватизму), визначення змін предмета в динаміці (в залежності від змін історичного контексту середовища), визначення структури предмету. Наша стаття є спробою аналізу концептуальних підходів до проблем формування ідеології консерватизму в Галичині та теоретичних пошуків українських консерваторів С.Томашівського і В.Залозецького, дослідження історичного зв'язку між галицьким консерватизмом та Ідеологією української греко-католицької церкви. Також ми мали на меті адаптацію зазначеної розвідки до вимог, що постали перед вітчизняними суспільно-політичними науками в період переходу до інформаційного суспільства з урахуванням соціально-психологічного чинника глобалізації. Зокрема, він полягає в поступовій нівеляції соціальних зв'язків і традицій різних народів, що в подальшому може зумовити появу якісно нового світогляду людини, утворення суперетносу (на ґрунті злиття націй та народів) та меґасуспільства з єдиною культурою. На нашу думку, в умовах об'єднавчих та уніфікаційних процесів необхідно зберегти та пропагувати національну самобутність. Безперечно, що входження певних країн в інформаційне суспільство не заперечує наявності національних особливостей та необхідності їх збереження.

Аналіз досліджень і публікацій

Перші роботи, присвячені поточним проблемам консервативно-клерикального руху, належать активним учасникам суспільно-політичного життя Галичини кінця ХІХ – першої половини ХХ ст. Серед авторів слід назвати В.Залозецького, К.Левицького, О.Барвінського, А.Шептицького М.Стахів, С.Томашівського. Названі ідеологи і дослідники

визначають такі риси християнсько-консервативної ідеології: засади християнської релігії та християнської етики домінують над інтересами держави та нації; термін «християнський» розглядається з історично-регіональної позиції, тобто пропонується православ'я (як провідний релігійний чинник) для східноукраїнських земель і греко-католицизм для західноукраїнських земель; гуманістичне ставлення до особи, яка розглядається як екзистенційна цінність; критичне ставлення до ліворадикальних та ліберальних суспільно-політичних рухів; запровадження державного регулювання економіки; побудова моделі суспільних відносин, державного ладу за структурою католицьких чернечих орденів.

Відомий український політолог Г.Лисяк-Рудницький у своїх публікаціях розкрив сутність українського консервативного руху, його специфічні риси, охарактеризував його діячів, підкресливши вплив гетьманської ідеології на представників українських клерикально-консервативних кіл, визначив місце клерикальних організацій в українському суспільно-політичному русі.

З розбудовою Української незалежної держави починається новий етап у висвітленні історії української греко-католицької церкви (УГКЦ), християнського суспільного руху та консервативної ідеології й політичної практики, а становлення багатопартійності спричинило актуальність висвітлення всіх аспектів політичної історії.

Дослідженню державно-церковних відносин присвячені розвідки С.Здіюка, А.Слободяна, О.Шуби. Колективна праця А.Колодного і Л.Пилипович. Історії УГКЦ, ролі греко-католицького духовенства у вирішенні суспільно-політичних проблем та його участі в українському національно-визвольному русі Східної Галичини в міжвоєнний період присвятили свої дослідження В.Марчук, В.Переверзій, В.Сергійчук, П.Яроцький.

Основна частина

Проблему взаємодії релігії та політики, у нашому випадку українського консерватизму та греко-католицької конфесії, спробуємо проаналізувати, зважаючи на участь у політичній діяльності віруючих і враховуючи релігійну соціальну доктрину, яка була в основі діяльності УГКЦ. Р.Нойхауз, американський соціолог, зазначав: «Політика і релігія – це різні галузі, й можна легко зрозуміти прагнення багатьох до того, щоб вони залишались якомога довше розділеними. Проте вони постійно змикаються та переплітаються одна з одною» [1, с. 93]. Ця теза отримує своє підтвердження також у працях С.Томашівського та В.Залозецького – представників української державницької школи історіографії, які окреслили роль Церкви у формуванні галицького консерватизму [2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10].

На думку активного учасника гетьманського руху В.Залозецького, занепад середньовічної культури, що призвів до ліквідації станово-корпоративного устрою як найвищого витвору християнського середньовіччя [4, с. 85], і духовний занепад як наслідок втрати впливу християнської релігії на суспільство – це головні причини кризового стану

суспільства початку ХХ ст. Прагнення знайти вихід з цього становища й стало причиною пошуків взаємодії консерватизму та християнства. В.Залозецький називає основні завдання, які виконує так званий творчий консерватизм у громадському житті: 1. Творчо-зберігальні – зберігати, значить, далі надбання минулого в теперішності, дальшим життєвим досвідом збагачувати та удосконалювати і майбутнім поколінням для дальшого творчого удосконалення передати [4, с. 86]. 2. Консервативно-зберігальні. Консерватизм стримує суспільний поступ, щоб цей не перемінився в кривавий біг Амока (етноспецифічний термін, що позначає синдром, який характеризується раптовим виникненням у людини панічного стану з супутнім бажанням невинного руху, безтямною руйнації та вбивств. – У.К.) людини, і обмежує вроджений в людині квієтизм (від лат. *quietus* – спокійний, безтурботний, бездіяльний; релігійно-етичне вчення в католицизмі, прихильники якого сповідують містико-споглядальне ставлення до дійсності, цілковите покладання на волю Божу, байдужість до добра і зла; в переносному значенні – пасивність, непротивленство. – У.К.) так, щоб з нього не постав абсолютний застій [4, с. 86]. 3. Дуалістичні, в основі яких чіткий розподіл духовного й матеріального (духу й матерії) у філософському та суспільному розумінні. Перш за все дуалізм проявляється в «розмежуванні світської й духовної влади» на засадах автономності й незалежності, виключається цезаропапізм та папоцезаризм [4, с. 87]. 4. Станово-корпоративні, з одного боку, створення станової ієрархії, станових еліт, а з другого, – гармонійний розвиток людини, враховуючи її природні таланти й професійні уподобання. Консервативна думка спрямована на пошану до авторитетів, людської гідності та розуміння того, що чим вище людина перебуває в суспільній ієрархії, тим вагоміші у неї обов'язки. «Консервативна думка, – зазначав В.Залозецький, – не оперта ані на антагонізмі індивідуальнім, ані на колективнім... ані на роз'ярненні пристрастей соціальних чи національних, а на зусиллях гармонізувати, примирити, зібрати те, що людей ділить, і двигнути те все, що без уваги на нерівності людей об'єднує...» [4, с. 87]. Отже, станово-корпоративна – це головна регулятивна засада творчого консерватизму, яка базується на побудові суспільного ладу на основі станової ієрархії при збереженні обов'язкового розвитку талантів кожної людини. Консервативна ідея усуває все, що пов'язане з антагонізмом та класовою боротьбою, «хоче надати неминучій в природі боротьб»" [4, с. 87] форму змагання з обмежувальними правилами й завдяки тому має обов'язково перемогти найліпший і найшляхетніший громадський тип» [4, с. 87]. Консервативна думка пропагує пошану до авторитетів, оперту на визнанні людської гідності [4, с. 87] та на принцип, за яким разом з правами збільшуються обов'язки. 5. Універсалістичні. Творчий консерватизм – глобальне явище світового масштабу. Проблеми консервативного устрою впливають на внутрішньополітичні, міждержавні й міжнаціональні

відносини і регулюють їх. Виходячи з постулату війни, міжнародні протистояння необхідно перевести у «двоій за вищі, шляхетніші форми боротьби, сперті на якихось загальнообов'язуючих правилах» [4, с. 87]. Основою універсалізму творчого консерватизму є принцип любові до рідної землі, патріотизму. 6. Консервативні, які спираються на засади почуття законності" [4, с. 88]. В.Залозецький підкреслює різницю між формальною законністю і «почуттям законності», надаючи останньому вичерпну характеристику. Воно випливає з християнських та природних етичних норм, регулює права особи стосовно інших людей, станів-корпорацій і держави. Це приводить до того, що гарантована свобода особистості обмежена обов'язками перед суспільством та владою. Те відчуття законності в консервативній устрою так глибоко закорінене, що навіть там, де немає писаної конституції, регулює вона відносини між громадянством і владою», – зауважує В.Залозецький [4, с. 88]. Консервативне суспільство керується не страхом перед законом чи покаранням за злочин, а органічним поєднанням легітимності й громадської етики, закорінених у християнській релігії. В.Залозецький наголошує, що творчий консерватизм виключає використання дестабілізуючої сили соціальних чи національних пристрастей, індивідуальний чи класовий антагонізм, що, на жаль, став основою багатьох суспільно-політичних ідеологій. Консерватизм використовує весь попередній позитивний суспільний досвід, удосконалює його, спираючись на любов до ближнього, як на головний християнський принцип. Консервативний світогляд, завдяки чітко вираженим ідеям, регулює та оформлює ірраціональні почуття [3, с. 309].

Останній, на думку націоналістичних поступовців, був реакційним явищем. В.Залозецький їм на противагу апелює до досвіду західноєвропейських націй, які вбачають у творчому релігійному чи суспільному консерватизмі заперечення опортунізму, хоч би тому, що він зберігає і континуує не якийсь агрегатний стан а все це, що було живучого, світлого, патріотичного, внеслого в традиції даного краю [12, с. 178]. Національно-радикальне крило українського руху вбачало також у консерватизмі примару «білої російської небезпеки» та використовувало цю сентенцію з метою «тримати в розбурханому націоналістичній пристрасті» [12, с. 179].

Власне бачення взаємин церкви і політики в контексті перспектив українського державотворення маємо в працях С.Томашівського. Його суспільно-політична позиція базується на таких основних засадах: 1) у майбутньому державотворенні виняткова роль належить Галичині й греко-католицькій церкві; 2) український консерватизм; 3) створення єдиної національної ідеї, яка об'єднає суспільство; 4) органічне поєднання в українському русі національних та європейських традицій.

Перший етап у побудові власної держави, за С.Томашівським, полягає в здобутті автономії західноукраїнськими землями та створенні національного законодавства, адміністрації, освіти і

війська [13, с. 83-84]. При цьому необхідно враховувати геополітичне положення, впливи монархічного австро-угорського й польського республіканського правління, а найголовніше – досвід української монархії Галицько-Волинського князівства та вплив греко-католицької церкви. Учений вважав, що саме монархія стане головним стрижнем державотворення в Україні, оскільки вона в поєднанні з УГКЦ сприяє утвердженню авторитету і порядку з огляду на традиції українського народу й можливість подолання внутрішніх чвар між його станами і провідниками" [13, с. 198]. В усіх національних катастрофах тільки західноукраїнські землі зуміли зберегти український дух завдяки зв'язкам із Заходом та опорі на греко-католицьку церкву і традиції галицько-волинської державності. Але головна роль у цьому належить УГКЦ, яка після занепаду Галицько-Волинського князівства була «єдиною церквою, окремою від польського латинства і московського православ'я» [9, с. 52]. Завдяки греко-католицькій церкві відкрився доступ до західної культури. Вона також «зберегла західно-руські окраїни від винародовлення» і була єдиною національною церквою на всіх українських землях [9, с. 80].

Саме відокремленість Галичини від Східної України послужила причиною, на думку вченого, приналежності її до культурних взірців європейської цивілізації та перш за все до католицької церкви візантійського обряду. Такий погляд став головним чинником консервативної концепції С.Томашівського. Він зазначав, що існує зв'язок між географічним положенням Галичини та її етнічним і культурним розвитком. Галичани становлять, на його думку, своєрідну перехідну етнічну групу, яка поєднує в собі риси східного, західного, південного й північного слов'янства. У культурному житті Галичини вчений виокремлює релігійний компонент, який складається з чотирьох різних обрядів, та наголошує, що панівним у регіоні є греко-католицький, в якому "гармонійно сполучений східний обряд із західними догмами, візантійський стиль церков із західною вокальною і пластичною штуркою" [14, арк. 27]. Греко-католицизм став фактором національно-релігійного самовизначення українців Галичини від запровадження Берестейської унії 1596 р., яка започаткувала нову церкву – вселенську за суттю й національну за формою.

На думку С.Томашівського, існує прямий взаємозв'язок між національною ідеєю українського народу та ідеєю унії. Боротьба частини українців проти поширення греко-католицизму призвела до розколу нації, який мав згубні наслідки для її розвитку. «Вся українська історія за все своє тисячоліття, – зазначав учений, – не виявляє ані одного такого моменту де церковно-культурний розрив з Заходом увінчався б якимись тривкішими національними користями» [5 с. 41]. До того ж відсутність єдиної національної ідеї спричинила існування глибокої прірви між ідеальною метою й реальними програмами політичного загалу в суспільстві. Учений наголошував, що, маючи за взірець національний ідеал, «один націоналіст – прихильник необмеженої монархії, другий –

конституційної, третій – республіканець, четвертий – аристократ, п'ятий – демократ, шостий – за індивідуальною диктатурою, сьомий – за класовою диктатурою і так без кінця. Всі вони будуть в безнастанній програмовій війні з собою в ім'я одного й того самого Ідеалу» [8, с. 37-38]. Серед розмаїття суспільних проблем, які зачіпає С.Томашівський, важливе місце займає проблема харизматичності лідера і його взаємин з масами. С.Томашівський толерантно обходив персоніфіковані характеристики лідерів галицького політичного середовища. Він наголошував, що новий провід української держави має бути очолений особами з високим рівнем освіти та політичним, громадянським, культурним вишколом.

Учений зазначав, що повинен з'явитися новий тип українського інтелігента, який увібрав би найкращі риси, притаманні цивілізованим європейським народам. Він писав. «Наша неосвіченість мусить уступити місце знанню, наш егоїзм – самопожертвуванню, наша сваволя – дисципліні, наше інтриганство – особистій громадській чесноті, наше доктринерство – справжньому знанню народу і його життя, наша демагогічність – громадському вихованню, наш пайдократизм – пошані авторитету, наше фразерство – позитивній діяльності, наша поверховість – солідності, наш демократизм, соціалізм, мусить бути замінений пізнанням і розумінням дійсних політичних, культурних, соціальних та господарських цінностей і розвоєвих законів» [8, с.50].

Отже, розглядаючи основну сутність представника модерної української інтелігенції, С.Томашівський визначає його характеристики: знання, жертвовність, дисциплінованість, шанування авторитету, моральність, творча діяльність, які можливо виховати лише за допомогою української греко-католицької церкви (перш за все для галицького середовища), яка є їх консервувачем та пропагуючим чинником. У межах концепції українського консерватизму він пропонував і створення правової клерикальної монархії й проголошення територіального патріотизму, що ґрунтувався б на християнських морально-етичних засадах УГКЦ, як одному з її принципів. Учений вважав, що Галичина внаслідок свого геополітичного положення та завдяки збереженню національних і західноєвропейських традицій має стати своєрідним посередником між Сходом та Заходом.

«Держава, – зазначав С.Томашівський, – фізичними засобами творить національну державу і дбає про матеріальне добро підданих, греко-католицька церква удержує міжнародний культурний зв'язок і формує народну душу» [9, с.63]. За його концепцією, Українська національна держава має являти собою дуумвірат монархії й греко-католицької церкви, тобто уособлювати поєднання християнської та консервативної доктрин.

Висновки

Необхідно зауважити, що сучасні суспільно-політичні науки повинні репрезентувати виважену

позицію у вирішенні національних проблем, способи попередження зіткнень на національному та релігійному ґрунті. На нашу думку, доцільно пропагувати консервативне вчення про суспільство, що в політичному житті відповідає меритократії (владі кращих), спонукати до формування послідовної консервативної економічної програми (з урахуванням економічної своєрідності країни та співвідношення макроекономіка-мікроекономіка-«мезоекономіка»). Для питання державного будівництва важливою є популяризація консервативних ідей – від філософської розробки консервативної ґносеології, філософського обґрунтування релігійно-консервативного світогляду до трансляції консервативної ідеології мовою, зрозумілою для нефахівців, використання ІТ-технологій, РН-технологій та ЗМІ. Останнє, наприклад, було актуалізовано ще на початку ХХ ст. українським консерватором В.Липинським. Він зазначав, що друкованим словом, тобто законами логіки і діалектики, необхідно впливати на процеси формування української держави, національної аристократії та української нації в цілому.

Отже, з поширенням ідей глобалізації у всіх сферах життя світового співтовариства доцільним є транспортування засад та гуманістичних чинників консервативної ідеології з метою адаптації національної складової до нових умов інформаційного суспільства. Входження України до інформаційного суспільства (враховуючи реальну загрозу Інформаційних війн, які мають на меті маніпулювання не лише охлосом, а й політичною елітою), на наш погляд, вимагає вкорінення консервативних чинників, що спираються на християнські морально-етичні засади, завдяки вивченню відповідної ідеологічної системи в профільних вищих навчальних закладах.

Список літератури

1. Nowhausse R. Religion and Society. – New York, 1997 – 193p.
2. Залозецький В. Оформлення консервативного світогляду // Дзвони. – 1933. – Ч. 4. – С. 175–180.
3. Залозецький В. Творча сила позитивних ідей // Дзвони. – 1933. – Ч. 6 – 7. – С. 307-311.
4. Залозецький В. Християнська релігія і консервативна ідея // Дзвони. – 1937. – Ч. 3. – С. 85–69.
5. Томашівський С. Історія церкви в Україні. – Філадельфія. – Б.р. – 159 с.
6. Томашівський С. Найважливіша політична задача нашого сучасного покоління // Нова Зоря. – 1928. – 1 квіт. – Ч. 24. – С. 1.
7. Томашівський С. Наша чільна партія у власному зеркалі. Критичні замітки. – Львів, 1929. – 62 с.
8. Томашівський С. Під колесами історії. – Нью-Йорк: "Булава", 1962. – 111 с.
9. Томашівський С. Про ідеї, героїв і політику. Відкритий лист до В. Липинського. (З додатками). – Львів: Діло, 1929. – 133 с.
10. Томашівський С. Реформа календаря і церкви: Слово до прихильників і противників Григоріанського числення часу // Діло. – 1916. – Ч. 120. – С.1–2; Ч. 121. – С. 2–3; Ч. 122. – С.2; Ч. 123. – С.2.
11. Томашівський С. Церковний бік української справи. – Відень: Накладом «Союза Визволення України», 1916. – 19 с.
12. Залозецький В. Оформлення консервативного світогляду // Дзвони. – 1933. – Ч. 4. – С. 175–180.
13. Томашівський С. Драгоманов і Галичина // Політика, – 1925. – Ч. 5–6. – С. 83–64.
14. Галичина як політичний і воєнний чинник колись і тепер (причинок до історії світової війни). – ЦДІАЛ України. – Ф. 368: Томашівський Степан – історик, публіцист, політичний діяч (1875–1930 pp.). – Оп. 1. – Спр. 11. – 27 арк.

16. *Керсавинь Л. П.* Католичество. – Петрограда: Огни, 1918.– 151 С.

17. *Четвертий Еп. Пресся Григорій Хомишин / Нова Зоря.* – 1935.– 28 квіт.– Ч. 31. – С. 8–10.

У.П.Кошетар

ПРОБЛЕМА СОХРАНЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ САМОБЫТНОСТИ В УСЛОВИЯХ ИНФОРМАЦИОННОГО ОБЩЕСТВА

На основе анализа произведений украинских консерваторов С.Томашивского и В.Залозецкого рассматриваются политические и религиозные аспекты идеологии украинского консерватизма как фактор сохранения национальной самобытности в условиях информационного общества.

U. Koshetar

THE UKRAINIAN CONSERVATISM IDEOLOGY IN THE CONTEXT OF INFORMATIVE SOCIETY

Political and religious bases of Ukrainian conservatism ideology as a factor of national identity preservation in informative society conditions is regarded in the article on the base of the analysis of Ukrainian conservative authors S.Tomashivsky and V.Zalozetsky works.